

execratur Apostolus eos qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis¹. Tale enim simulacrum Deo nefas est Christiano in templo collocare; multo magis in corde nefarium est, ubi vere est templum Dei, si a terrena cupiditate atque errore mundetur. Ad dexteram ergo intelligendum est sic dictum esse, in summa beatitudine, ubi justitia et pax et gaudium est: sicut ad sinistram hoedi constituuntur², id est, in miseria, propter iniquitates, labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judiciariam significat potestatem, qua illa majestas nunquam caret, semper digna dignis tribuendo; quamvis in extremo iudicio multo manifestius inter homines unigeniti Filii Dei iudicis vivorum atque mortuorum claritas indubitata futura sit.

XV. Credimus etiam inde venturum convenientissimo tempore, et iudicaturum vivos et mortuos. Sive istis nominibus iusti et peccatores significantur; sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est, appellati sint vivi, mortui vero qui in ejus adventu resurrecturi sunt: hæc dispensatio temporalis, non tantum est sicut illa generatio secundum Deum; sed etiam fuit, et erit. Nam fuit Dominus noster in terris, et nunc est in coelo, et erit in claritate iudex vivorum atque mortuorum. Ita enim veniet, sicut ascendit, secundum auctoritatem quæ in Actibus Apostolorum continetur³. Ex hac itaque temporali dispensatione loquitur in Apocalypsi, ubi scriptum est: « Hæc » dicit qui est, et qui fuit, et qui venturus est⁴. »

XVI. Digesta itaque fidei que commendata et divina generatione Domini nostri et humana dispensatione adjungitur confessioni nostræ, ad perficiendam fidem, quæ nobis de Deo est, Spiritus sanctus, non minore natura

¹ Rom. I, 23. — ² Matth. xxv, 35. — ³ Act. I, 11. — ⁴ Apoc. I, 8.

quam Pater et Filius, sed, ut ita dicam, consubstantialis et coæternus: quia ista Trinitas unus est Deus: non ut idem sit Pater qui et Filius et Spiritus sanctus; sed ut Pater sit Pater, et Filius sit Filius, et Spiritus sanctus sit Spiritus sanctus, et hæc Trinitas unus Deus, sicut scriptum est: « Audi, Israël, Dominus Deus tuus, Deus » unus est¹. » Tamen si interrogemur de singulis, et dicatur nobis: Deus est Pater? Respondebimus, Deus. Si quæeratur utrum Deus sit Filius; hoc respondebimus. Nec si fuerit de Spiritu sancto talis interrogatio, aliu eum esse debemus respondere quam Deum: vehementer caventes sic accipere, quomodo de hominibus dictum est: « Dii estis². » Non enim sunt naturaliter dii, quicumque sunt facti atque conditi ex Patre per Filium dono Spiritus sancti. Ipsa enim significatur Trinitas, cum Apostolus dicit: « Quoniam ex ipso et in ipso et per ipsum » sunt omnia³. » Quanquam ergo de singulis interrogati, respondeamus Deum esse de quo quæritur, sive Patrem, sive Filium, sive Spiritum sanctum; non tamen tres deos a nobis coli quisquam existimaverit.

XVII. Nec mirum quod hæc de ineffabili natura dicuntur, cum in iis etiam rebus, quas corporeis oculis cernimus, et corporeo sensu dijudicamus, tale aliquid accidat. Nam cum de fonte interrogati non possumus dicere quod ipse sit fluvius; nec de fluvio interrogati possumus eum fontem vocare; et rursus potionem quæ de fonte vel fluvio est, nec fluvium possumus appellare nec fontem: tamen in hac trinitate aquam nominamus, et cum de singulis quæritur, singillatim aquam respondemus. Nam si quæro utrum aqua in fonte sit, respondetur, aqua; et si quæramus utrum aqua sit in fluvio, nihil aliud respondetur, et in illa potionem non poterit esse alia

¹ Deut. vi, 4. — ² Psal. lxxxix, 6. — ³ Rom. xi, 36.

responsio: nec tamen eas tres aquas, sed unam dicimus. Sane cavendum est, ne quisquam ineffabilem illius majestatis substantiam sicut fontem istum visibilem atque corporeum vel fluvium vel potionem cogitet. In his enim aqua illa, quæ nunc in fonte est, exit in fluvium, nec in se manet; et cum de fluvio vel de fonte in potionem transit, non ibi permanet, unde sumitur. Itaque fieri potest ut eadem aqua nunc ad fontis appellationem pertineat, nunc ad fluvii, nunc ad potionis: cum in illa Trinitate dixerimus, non posse fieri ut Pater aliquando sit Filius, aliquando Spiritus sanctus: sicut in arbore non est radix, nisi radix, nec robur est aliud quam robur, nec ramos nisi ramos possumus dicere: non enim quod dicitur radix, id potest dici robur et rami; nec lignum quod pertinet ad radicem, potest aliquo transitu nunc in radice esse, nunc in robore, nunc in ramis, sed tantummodo in radice: cum illa regula nominis maneat, ut radix lignum sit, et robur lignum, et rami lignum; nec tamen tria ligna dicantur, sed unum. Aut si hæc habent aliquam dissimilitudinem, ut possint non absurde tria ligna dici, propter firmitatis diversitatem; illud certe omnes concedunt, si ex uno fonte tria pocula impleantur, posse dici tria pocula, tres autem aquas non posse dici, sed omnino unam aquam; quanquam de singulis poculis interrogatus in quolibet horum aquam esse respondeas: quamvis nullus hic transitus fiat, sicut de fonte in fluvium dicebamus. Sed hæc non propter illius divinæ naturæ similitudinem, sed propter visibilibus etiam unitatem corporalia exempla data sunt, ut intelligeretur fieri posse, ut aliqua tria non tantum singillatim, sed etiam simul unum singulare nomen obtineant: nec quisquam miretur et absurdum putet, quod Deum dicimus Patrem, Deum Filium, Deum Spi-

ritum sanctum, nec tamen tres Deos in ista Trinitate, sed unum Deum, unamque substantiam.

XVIII. Et de Patre quidem ac Filio multis libris disseruerunt docti et spiritales viri, quibus quantum homines hominibus poterant, et quemadmodum non unus esset Pater et Filius, sed unum essent; et quid proprie Pater esset, et quid Filius insinuare conati sunt: quod ille genitor, hic genitus; ille non de Filio, hic de Patre; hujus ille principium, unde et caput Christi dicitur¹, quamvis et Christus principium², sed non Patris; hic vero illius imago³, quamvis nulla ex parte dissimilis et omnino indifferenter æqualis. Tractantur hæc latius ab eis, qui non tam breviter quam nos, totius christianæ fidei professionem volunt explicare. Itaque in quantum Filius est, de Patre accepit ut sit, cum ille de Filio id non acceperit: et in quantum hominem, mutabilem scilicet creaturam in melius commutandam, ineffabili misericordia, temporali dispensatione suscepit, multa de illo in Scripturis inveniuntur ita dicta, ut impias hæreticorum mentes prius volentes docere quam nosse, in errorem miserint, ut putarent eum non æqualem Patri, nec ejusdem esse substantiæ, qualia sunt illa, « Quoniam » Pater major me est⁴; » et, « Caput mulieris vir, caput » viri Christus, caput autem Christi Deus⁵, » et, « Tunc » ipse subjectus erit ei, qui illi subjecit omnia⁶; » et, » Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum » et Deum vestrum⁷; » et nonnulla hujusmodi: quæ omnia posita sunt, non ut naturæ atque substantiæ inæqualitatem significant, ne falsa sint illa, « Ego et Pater unum » sumus⁸; » et, « Qui me vidit, vidit et Patrem meum⁹; »

¹ 1 Cor. xi, 3. — ² Joan. viii, 25. — ³ Coloss. i, 15. — ⁴ Joan. xiv, 28. — ⁵ 1 Cor. xi, 3. — ⁶ Id. xv, 28. — ⁷ Joan. xx, 17. — ⁸ Id. x, 30. — ⁹ Id. xiv, 9.

et, « Deus erat Verbum¹; » non enim factus est, cum omnia per ipsum facta sint : et, « Non rapinam arbitrat²us est esse æqualis Deo²; » et cætera talia : sed illa posita sunt, partim propter administrationem suscepti hominis, qua dicitur : « Semetipsum exinanivit; » non quia mutata est illa Sapientia, cum sit omnino incommutabilis; sed quia tam humiliter hominibus innotescere voluit : partim ergo propter hanc administrationem illa ita scripta sunt, de quibus hæretici calumniantur; partim propter hoc, quia Filius Patri debet quod est, hoc etiam debens utique Patri quod eidem Patri æqualis aut par est; Pater autem nulli debet quidquid est.

XIX. De Spiritu sancto autem nondum tam copiose ac diligenter disputatum est a doctis et magnis divinarum Scripturarum tractatoribus, ut intelligi facile possit et ejus proprium, quo proprio fit ut eum neque Filium neque Patrem dicere possimus, sed tantum Spiritum sanctum; nisi quod eum donum Dei esse prædicant, ut Deum credamus non se ipso inferius donum dare. Servant tamen ut non genitum Spiritum sanctum tanquam Filium de Patre prædicent; unicus enim est Christus : neque de Filio tanquam nepotem summi Patris : nec tamen id quod est, nulli debere, sed Patri, ex quo omnia; ne duo constituamus principia sine principio, quod falsissimum est et absurdissimum, et non catholicæ fidei, sed quorundam hæreticorum³ errori proprium. Ausi sunt tamen quidam ipsam communionem Patris et Filii, atque (ut ita dicam) deitatem, quam Græci θεότης appellant, Spiritum sanctum credere : ut, quoniam Pater Deus et Filius Deus, ipsa deitas, qua sibi copulantur et ille gignendo Filium et ille Patri cohærendo, ei a quo est genitus æquetur. Hanc ergo deitatem, quam etiam dilectionem in se
oua, 1. — 1 Philp. 1, 6. — 2 Manichæorum.

invicem amborum charitatemque volunt intelligi, Spiritum sanctum appellatum dicunt, multisque Scripturarum documentis adsunt huic opinioni suæ; sive illo quod dictam est : « Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis⁴; » sive aliis multis talibus testimoniis; et eo ipso quod per Spiritum sanctum reconciliamur Deo, unde etiam cum donum Dei dicitur, satis significari volunt charitatem Dei esse Spiritum sanctum. Non enim reconciliamur illi, nisi per dilectionem, qua etiam filii appellamur² : non jam sub timore tanquam servi, quia consummata dilectio foras mittit timorem³; et Spiritum libertatis accepimus, « In quo clamamus : Abba Pater⁴. » Et quia reconciliati⁵ et in amicitiam revocati per charitatem poterimus omnia Dei secreta cognoscere, propterea de Spiritu sancto dicitur : « Ipse vos inducet in omnem veritatem⁶. » Propterea et confidentia prædicandæ veritatis, qua impleti sunt in adventu ejus Apostoli, recte charitati tribuitur⁷ : quia et diffidentia timori datur, quem consummatio charitatis excludit. Ideo etiam donum Dei dicitur⁸, quia eo quod quisque novit non fruitur, nisi et id diligat. Frui autem sapientia Dei, nihil est aliud quam ei dilectione cohærere : neque quisquam in eo quod percipit permanet nisi dilectione : et ideo Spiritus sanctus dicitur, quoniam ad permanendum sanciantur quæcumque sanciantur, nec dubium est a sanciendo sanctitatem vocari. Maxime autem illo testimonio utuntur assertores hujus sententiæ, quod scriptum est : « Quod natum est de carne, caro est; et quod natum est de Spiritu, spiritus est : quoniam Deus Spiritus est⁹. » Hic enim re-

¹ Rom. v, 5. — ² 1 Joan. iii, 1. — ³ Id. iv, 18. — ⁴ Rom. viii, 15. — ⁵ Id. v, 10. — ⁶ Joan. xvi, 13. — ⁷ Act. ii, 4. — ⁸ Ephes. iii, 7. — ⁹ Joan. iii, 6, et iv, 24.

generationem nostram dicit, quæ non secundum Adam de carne est, sed secundum Christum de Spiritu sancto. Quapropter si Spiritus sancti hoc loco facta est commemoratio, cum dictum est: « Quoniam Deus Spiritus est; » animadvertendum dicunt, non dictum esse: Quoniam Spiritus Deus est; sed, « Quoniam Deus Spiritus est; » ut ipsa deitas Patris et Filii hoc loco dicta sit Deus, quod est Spiritus sanctus. Huc accedit aliud testimonium quod dicit Joannes apostolus: « Quoniam Deus dilectio » est¹. » Etiam hic enim non ait: Dilectio Deus est; sed, « Deus dilectio est; » ut ipsa deitas dilectio intelligatur. Et quod in illa enumeratione connexarum sibi rerum, ubi dicitur: « Omnia vestra sunt, vos autem Christi, » Christus autem Dei²; » et, « Caput mulieris vir, caput » viri Christus, caput autem Christi Deus³; » nulla fit commemoratio Spiritus sancti, ad hoc pertinere dicunt, quia non fere in iis quæ sibi connexa sunt numerari solet ipsa connexio. Unde in illo etiam loco Trinitatem ipsam videntur agnoscere qui legunt attentius, cum dicitur: « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia⁴. » ex ipso, » tanquam ex eo qui nulli debet quod est; « Per » ipsum, » tanquam per mediatorem; « In ipso, » tanquam in eo qui continet, id est, copulatione conjungit.

XX. Huic sententiæ contradicunt, qui arbitrantur istam communionem, quam sive deitatem sive dilectionem sive charitatem appellamus, non esse substantiam: quærunt autem secundum substantiam sibi exponi Spiritum sanctum, nec intelligunt non aliter potuisse dici: « Deus dilectio est, » nisi esset dilectio substantia. Ducuntur quippe consuetudine rerum corporalium; quoniam si duo sibi corpora copulentur, ita ut juxta invicem collocentur, ipsa copulatio non est corpus; quandoqui-

¹ 1 Joan. iv, 16. — ² 1 Cor. iii, 22. — ³ Id. xi, 3. — ⁴ Rom. xi, 36.

dem separatis illis corporibus, quæ copulata fuerant, nulla invenitur: nec tamen quasi discessisse et migrasse intelligitur, sicut illa corpora. Sed hi tales cor mundum faciant, quantum possunt, ut videre valeant in Dei substantia non esse aliquid tale, quasi aliud ibi sit substantia, aliud quod accadat substantiæ, et non sit substantia; sed quidquid ibi intelligi potest, substantia est. Verum hæc dici possunt facile, et credi: videri autem nisi corde puro quomodo se habeant, omnino non possunt. Quapropter sive ista vera sit sententia, sive aliud aliquid sit, fides inconcussa tenenda est, ut Deum dicamus Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum; neque tres deos, sed istam Trinitatem unum Deum; neque diversos natura, sed ejusdem substantiæ; neque ut Pater aliquando sit Filius, aliquando sit Spiritus sanctus; sed Pater semper Pater, et Filius semper Filius, et Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Nec temere de invisibilibus aliquid affirmemus tanquam scientes, sed tanquam credentes; quoniam videri nisi mundato corde non possunt: et qui ea videt in hac vita ex parte¹, ut dictum est, atque in ænigmate, non potest efficere ut et ille videat cui loquitur, si cordis sordibus impeditur. « Beati autem mundo corde, quoniam ipsi Deum vident » bunt². » Hæc fides est de Deo conditore et renovatore nostro.

XXI. Sed quoniam dilectio non tantum in Deum nobis imperata est, cum dictum est: « Diliges Dominum Deum » tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota » mente tua³; » sed etiam in proximum; nam: « Diliges, » inquit, proximum tuum tanquam te ipsum⁴: » si autem ista fides; congregationem societatemque hominum non teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fruc-

¹ 1 Cor. xiii, 22. — ² Matth. v, 8. — ³ Deut. vi, 5. — ⁴ Luc. x, 27.

tuosa est; credimus et sanctam Ecclesiam, utique catholicam. Nam et hæretici et schismatici congregationes suas ecclesias vocant. Sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant; schismatici autem discissionibus iniquis a fraterna charitate dissiliunt, quamvis ea credant quæ credimus. Quapropter nec hæretici pertinent ad Ecclesiam catholicam, quæ diligit Deum; nec schismatici, quoniam diligit proximum; et ideo peccatis proximi facile ignoscit, quia sibi precatur ignosci ab illo, qui nos reconciliavit sibi, delens omnia præterita, et ad vitam novam nos vocans: quam vitam donec perfectam capiamus, sine peccatis esse non possumus: interest tamen qualia sint.

XXII. Nec de peccatorum differentia modo tractandum est, sed credendum omnino, nullo modo nobis ignosci ea quæ peccamus, si nos inexorabiles ad ignoscenda peccata fuerimus¹. Itaque credimus et remissionem peccatorum.

XXIII. Et quoniam tria sunt quibus homo constat, spiritus, anima et corpus: quæ rursus duo dicuntur, quia sæpe anima simul cum spiritu nominatur. Pars enim quædam ejusdem rationalis, qua carent bestię, spiritus dicitur; principale nostrum spiritus est: deinde vita qua jungimur corpori, anima dicitur²: postremo ipsum corpus quoniam visibile est, ultimum nostrum est. Hæc autem omnis creatura ingemiscit et parturit usque nunc³: dedit tamen primitias spiritus, quia credidit Deo, et bonæ jam voluntatis est. Hic spiritus etiam vocatur mens, de quo dicit Apostolus: «Mente servio» Legi Dei⁴. » Qui item alio loco dicit: «Testis est enim» mihi Deus, cui servio in spiritu meo⁵. » Anima vero

¹ Matth. vi, 15. — ² τὸ ἡγεμόνιον. — ³ Rom. viii, 22. — ⁴ Id. vii, 25. — ⁵ Id. i, 9.

cum carnalia bona adhuc appetit, caro nominatur. Pars enim ejus quædam resistit spiritui, non natura, sed consuetudine peccatorum. Unde dicitur: «Mente servio» Legi Dei, carne autem legi peccati. » Quæ consuetudo in naturam versa est secundum generationem mortalem peccato primi hominis. Ideoque scriptum est: «Et nos» aliquando fuimus naturaliter filii iræ¹, » id est, vindictæ, per quam factum est ut serviamus legi peccati. Est autem animæ natura perfecta, cum spiritui suo subditur, et cum sequitur sequentem Deum. Ideo «Anima» lis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei². » Sed non tam cito anima subjugatur spiritui ad bonam operationem, quam cito spiritus Deo ad veram fidem et bonam voluntatem: sed aliquando tardius ejus impetus, quo in carnalia et temporalia defluit, refrenatur. Sed quoniam et ipsa mundatur, recipiens stabilitatem naturæ suæ dominante spiritu, quod sibi caput est, cui ejus capiti caput est Christus, non est desperandum etiam corpus restitui naturæ propriæ: sed utique non tam cito quam anima, sicut neque anima tam cito quam spiritus; sed tempore opportuno in novissima tuba, cum «Mortui» resurgent incorrupti, et nos immutabimur³. » Et ideo credimus et carnis resurrectionem; non tantum quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur; sed hæc etiam visibilis caro quæ naturaliter est caro, cujus nomen anima non propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit: hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit: «Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem⁴. » Cum enim dicit: «Hoc,» in eam quasi digitum intendit. Quod autem vi-

¹ Ephes. i, 3. — ² 1 Cor. ii, 14. — ³ Id. xv, 52. — ⁴ Ibid. 53.

sibile est, id potest digito ostendi: quoniam posset etiam anima corruptibilis dici; nam vitiis morum ipsa corrumpitur. « Et mortale hoc induere immortalitatem » cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in eam identidem velut digitus intenditur. Potest enim et anima sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. « Mors quippe animæ est apostatare a » Deo¹: » quod primum ejus peccatum in paradiso sacris Litteris continetur².

XXIV. Resurget igitur corpus secundum christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis nunc sit caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus. Cum enim de carne Apostolus loqueretur: « Alia, inquit, » caro pecorum, alia volucrum, alia piscium, alia serpentum; et corpora coelestia, et corpora terrestria³. » Non enim dixit: Et caro coelestis; dixit autem: « Et » coelestia et terrestria corpora. » Omnis enim caro etiam corpus est, non autem omne corpus etiam caro est: primo in istis terrestribus, quoniam lignum corpus est, sed non caro: hominis autem vel pecoris et corpus et caro est: in coelestibus vero nulla caro, sed corpora simplicia et lucida, quæ appellat Apostolus spiritalia; nonnulli autem vocant ætherea. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit illud quod ait: « Caro et sanguis » regnum Dei non possidebunt⁴: » sed quale futurum sit quod nunc caro et sanguis est, prædicat. In qualem naturam quisquis hanc carnem converti posse non credit, gradibus ducendus est ad fidem. Si enim ab eo quæras utrum terra in aquam possit converti, propter vicinitatem non ei videtur incredibile. Rursum si quæ-

¹ Eccli. x, 14. — ² Gen. iii, 6. — ³ 1 Cor. xv, 39. — ⁴ Ibid. 50.

ras, utrum aqua possit in aërem; neque hoc absurdum esse respondet, vicina enim sunt sibi. Et de aëre si quæretur, utrum in æthereum corpus, id est, cœleste possit mutari; jam ipsa vicinitas persuadet. Quod ergo per hos gradus fieri posse concedit, ut terra in corpus æthereum convertatur, cur non accedente Dei voluntate, qua corpus humanum supra aquas potuit ambulare, celerime id fieri posse, quemadmodum dictum est: « In » ictu oculi¹, » sine ullis talibus gradibus credit, sicut plerumque fumus in flammam mira celeritate convertitur? Caro enim nostra utique ex terra est: philosophi autem, quorum argumentis sæpius resurrectioni carnis resistitur, quibus asserunt nullum esse posse terrenum corpus in cœlo, quodlibet corpus in omne corpus converti et mutari posse concedunt. Qua corporis resurrectione facta a temporis conditione liberati, æterna vita ineffabili charitate atque stabilitate sine corruptione perfruemur. Tunc enim fiet illud quod scriptum est: « Ab- » sorpta est mors in victoriam. Ubi est, mors, aculeus » tuus? ubi est, mors, contentio tua²? »

XXV. Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in Symbolo novellis Christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt, ut credendo subjungentur Deo, subjugati recte vivant, recte vivendo cor mundent, corde mundato quod credunt intelligant.

¹ 1 Cor. xv, 52. — ² Ibid. 54.